

Enis Batur

Gülmekten Ölmek

Çekmeceler Kitabı
2002-2015

İçindekiler

Tılsımlı Motto	7
Odalar	17
Braque – Barque.....	35
Davalı	59
Gülmekten Ölmek.....	79
Dilgiz.....	101
Bilge Karasu'nun Ankara'sı.....	113
“Yağmur”un Arkasından Konuşmak	127
Rembo	137
Sinek.....	155
Diyaloglu Romanlar.....	167

GÜLMekten ÖLMek

I

Başka dillerde rastlanıyor mu bilmem, bizimki elveriyor: Gülmekten ölmek.

“Gülmekten öldüm” bir deyiş biçimi, bir yakıştırma tabii: Cümleyi kuran karşımızda, sapasağlamdır; herhangi bir nedenle çok, ölesiye gülmüş olduğunu aktarır. Ben duymadım ama, ölerken gülen herhalde yoktur ya, en azından kuramsal olarak, gülerken, çok, pek çok güldüğü için ölen, bir bakıma çatlayan kişi(ler)den sözedilebilir sanırım.

Charlie Hebdo baskınında kurşunlanan dört karikatür sanatçısı için kullanılabilir mi “gülmekten ölmek” fiili? Güldükleri, daha çok da güldürdükleri için öldürüldükleri apaçık olsa da, bu deyiş biçimi olsa olsa bir eğretileme türevi kılığında uyarlanabilir duruma (bu çıkmayı frenkçe yazıyor olsaydım “mourire” den, o dilde böyle yazılmayan [mourir] bir fiilden öneri yontacaktım).

Gülmek ile ölmek arasında doğrudan bağ kuranların başında Umberto Eco geliyor: *Gülüin Adı*’nda, kütüphanedeki öldürücü kitap, sayfa uçları zehir kaplanmış bir Aristoteles yapıtıdır — gülmek, Ortodoks imanın bağışlayamadığı bir edim: Gülüyorsanız, çünkü, benim gülünesi hiçbir yanını göremediğim, görmeye yanaşmadığım “kutsal”ımı da sarakaya alabilecek tıynettesiniz, bunun bedelini ödetirim. Başka peygamberleri bilemem, kaynaklar İsa’nın hiç gülmediğinin, hattâ gülümsemediğinin altını çiziyorlar. Öyleyse haklıydı: *Ortada* gülünecek birşey yoktu.

Kimse sanırım tümünü görememiştir, bir dolu İsa ikonasıyla karşılaştım bugüne dek, duvarlarda ve kitaplarda, elbet çarmıh sahnelerini ayırarak söylüyorum (orada, her hâlükârda, gülüne-

si bir durum olamazdı), hiçbirinde gülümseme izine gerçekten de rastlamadım. Arada, gün gelmiş, bütün imgeler zaten karaltılmıştı: Yaşadığım şehrin İkonaklazmanın doğduğu, yayıldığı, sonra da kurutulduğu yer olması öteden beri ürperti dokulu bir duygu yaratır içimde. Doğal geliyor bana bu: İskenderiye’de yaşıyordum alevlerden, Londra’da ya da Berlin’de yaşıyor olsaydım bomba seslerinden, Ninovalı olsam göktaşlarından ürkecektim. İmgelerin yasaklanması gene de daha sert bir dayatma olarak görünüyor bana: Batıda (Reform dönemi) ve Doğuda (1200 yıldır) yürürlükte kalmış, kaldı - o av hikâyelerinden sağ salim çıkamazdım.

Ama uzaklaşmayayım ben, konumdan. Her çağda, her kıtada, her kültürde hafif (light) ya da ağır (kara) gülmüştür insanoğlu. Kendisini, asıl ötekini, ötekileri, komşularını tiye almakta sakınca görmediğini biliyoruz. Bazan ırkçı tınılar alır o eğilim (Yahudiler, Belçikalılar, Lazlar), ama her zaman tahammülsüzlük peydahlamaz: Yahudiler yahudi fıkralarına bayılır, Laz fıkralarının çoğunu Lazlar üretir. Yoktur, olmamıştır, olmaz diyemem, Yahudi fıkrası anlattı diye bir yahudinin, Laz fıkrası anlattı diye bir lazın adam öldürmesi sık duyulmuş olaylardan değildir.

II

Elimizin altında sıkı bir çalışma var: Georges Minois' nin *Gülmenin ve İstihzanın Tarihi* (2000) bu konudaki en derli toplu yayınların başında geliyor (aynı yazarın *İntiharın Tarihi*' nin dilimize çevrildiğini anımsatalım). 2500 yıllık gülme / alay etme tarihi tepkiler, yasaklar, karşıcılıklar arasından yolunu bulmuş. Örnekse, Fransız Devrimi sonrası parlamentoda gülmenin yasaklandığını ve ceza konusu olduğunu okuyoruz. Neyse ki kalıcılaşmamış bir uygulama: Yarım yüzyıl geçmiş, Proudhon meclisteki konuşmasını elleri kasıklarında gülerek dinleyen hasımlarına çıkmış: "Bugün sizi güldüren, yarın sizi öldürebilir". Oysa, aynı düşünürün gülmeyi yeri geldiğinde "ilerlemenin kayıtsız şartsız aracı" saydığı da kaydedilmiş.

Düşünür demişken, gülme olgusunun filozofları enikonu kurcaladığı sır değil. Cambridge' li Quentin Skinner "Filozoflar ve Gülme" başlıklı konferansını 12 Haziran 2011' de Sorbonne' da vermişti (Bkz: *Le Monde* arşivi, bir sonraki gün). Demokritos/ Hipokrates ikilisine ayrıca değineceğim; Skinner, antik dönemin bu konuda ilk önemli kaynağının kayıp olduğuna dikkat çeker: Aristoteles' in *Poetika*' sının ikinci kitabına belki bir gün ulaşılacaktır. Klâsik Felsefenin temel çıkışlarının benzer hareket noktalarından benzer sonuçlara vardığını belirtir Skinner: Ama Hobbes ama Descartes, gülmenin ve alayın biri(leri)nin ya da bir şey(ler)in zayıflıkları, zaafılarından gerçekleşmesini hoş karşılamamışlardır: Bu durumda *kötücül* yanı ağır basan bir ifadedir gülme — bir adım ötesine, *iblisçil* sıfatını yeğleyen Baudelaire' le geçilecektir.

Ortaçağ üzerinde dev bir işin altından kalkan Jacques le Goff (*Bir Başka Ortaçağ*, 1999), Hıristiyanlığın hükümranlığının Aristoteles'in "gülmeğe insana özgüdür" (başka hiçbir canlının gülmediği kesin midir, başka türlü gülüyor olamazlar mı?) şiarını yıkmak için hayli didindiklerini vurgular: Ortaçağ boyunca, kilise ve manastırlarda, başta Albertus Magnum ve Aziz Thomas, bir dizi kapsamlı metnin gülmeğe fiiline odaklandığını, gülmenin kültürel ve ideolojik bir fenomen olarak yasaklandığını, çünkü gövdenin *alt* bölgesinden, dolayısıyla kirlenmiş halde yukarı çıkıp ağza yerleştiğini örneklerle kanıtlar tarihçi.

Hümanist dönem, bu çatık kaş bakışı zedelemeyi başaran çıkışlara sahne olmuştur. Erasmus, ironiye aslan payı tanımış, Rabelais'nin yapıtı kafatasının içine sıkıştırıldığı mengenenin vidalarını epey gevşetmiştir. Tıkalı damarlar usul usul açılacak, önce Lichtenberg ve Swift gibi büyük ustalar sökün edecektir.

Skinner, asıl herşeyi tersyüz eden diklenmenin Nietzsche'den geldiğini anımsatır: "Gülmeye kötü bir şan yüklemeye çalışan düşünörlere" tokadı basar, *İyinin ve Kötünün Ötesinde* kitabında "iş gülmeye ayırdıkları pay üzerinden filozofları sıralandırma rizikosunu almaya dek götürebilirim" sözüyle noktayı koyar.

Aslına bakılacak olursa, gülmeye karşı çıkanların da, *temkini* elden bırakmaksızın yaklaşanların da ortak kaygısı, kaynağında yerine göre küçümsemenin (dolayısıyla büyüklenmenin) ya da ötekinden (*farklı* olandan) *nefretin* yer aldığı kanısı ya da inancıdır. Cicero'dan Descartes'a, Robert Burton'dan Hobbes'a varlığı belirgin bu *kötüciüllük güdüsü* bir çırpıda bertaraf edilebilecek görüşlerden midir? İstihza ve alay tarihinden çok sayıda örnek, sorunu tartımlı biçimde ele almayı zorunlu kılıyor.

Gülmeyi, neşenin ifadesi olarak görüyor düşünörlü. Neşenin ne sakıncası olabilir? Castiglione'nin ya da Hobbes'un, neşeyle atbaşı alay etme güdüsünün devreye girdiği yönündeki kanıları her durumda *doğru* değildir, bazı durumlarda olabilir. Baudelaire'de bu bakış açısı, "nefretli kibiri" gülmenin kökünde gösterecek ölçüde abartılı bir boyut alır. Mizahın kendimizi ha-

fifletmek, bazan yüceltmek uğruna başkalarını aşağılamayı hedeflediği fikri bir kefedeyse, karşı kefedede Skinner kaynaklardan sıkı bir soruyla sorunu dengeler: Yenidoęanlar, yleyse, neden gülmektedir? Bu davranışın fizyolojisini ktcllkle, kibirle açıklamayı tekleyen soru. Bana yle geliyor ki, gülmek iki kutuplu bir fiil.